

Ara-Kovács Attila

Az Obama-doktrína és Magyarország

George W. Bush már a 2001-es New York-i tragédiát megelőzően megfogalmazta azt a doktrínát, ami részben folytatója kívánt lenni a Reagan-adminisztráció által megálmodott s részben kivitelezett egypólusú világrendszernek, másrészt viszont olyan új közel-keleti politikát is vizionált, amelyre az előtte regnáló elnök, idősebb George Bush sohasem vállalkozott volna. Ami az ikertornyok pusztulása után bekövetkezett, az e doktrína szerves folytatása volt, s abban a nemzetvédelmi törvényben (*Patriot Act*)¹ nyerte el végső formáját, amely annak ellenére, hogy kevesen voltak hajlandóak azonosulni vele, mindmáig érvényben maradt, bizonyítván: nélküle Amerika aligha lenne képes megbirkózni a terrorizmus jelentette kihívással.

Barack Obama választási programja ugyan szakítást ígért a múlttal, ám csak keveset tudott mind abból megvalósítani, hiszen ha ezt teszi, a korábbi problémák ismét maradéktalanul visszatértek volna, megoldhatatlan kihívást teremtve a Fehér Háznak. Bush belépője a világpolitikába egyértelmű doktrínával párosult, s a két elnöki ciklus során ez a doktrína végig érvényben maradt. Obama viszont – éppen amiatt, mert képtelen volt más megoldást találni a kihívásokkal szemben, mint elődje – úgy tette le az elnöki esküt, hogy tisztában kel-

lett lennie: az ígéretek és a lehetőségek kettős súlya alatt csak lavirozva lesz képes érvényesíteni az amerikai érdekeket, nem Bush-hoz hasonlóan jól-rosszul *alakítva*, hanem az adott helyzetek függvényében jól-rosszul *követve* az eseményeket.

E magatartást Obama sohasem ismerte be, kritikusan azonban színre lépését követően mégis minduntalan emlékeztették rá, hogy egyrészt a bushi politikát nem lehet egyszerűen felszámolni, annak pont az ellenkezőjét cselekedve, hisz az – minden tévedése, merevsége, esetleges túlzása dacára –, de valóságos problémákra adott válasznak számított. Másrészt nem díjazták az elnök óvatosságát sem, amiben azért megvolt az a józanág, hogy felesleges kockázatokat ne vállaljon, cserébe azért, hogy az elkerülhetetlen konfliktusokban viszont kezdeményező maradjon.²

Nemzetvédelmi Stratégia: a fókuszban a Közel-Kelet

A tényleges doktrína hiányát egy az első ciklus elején megalkotott Nemzetvédelmi Stratégia igyekezett pótolni, amely elsősorban az ország nemzetközi politikájának próbált a Bushénál elfogadhatóbb profilt adni, új nyitást ígérve például Oroszország, India és Kína irányába.³ Az abban foglalt elképzelé-

¹ Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001 – a törvényt az elnök 2001. október 26-án írta alá.

² Drezner, Daniel (20 March 2009): *Explaining*

the Obama doctrine, in: Foreign Policy. Retrieved 12 December 2009.

³ Ewen MacAskill: *Barack Obama sets out security strategy based on diplomacy instead of war*, in: The Guardian, 2010. május 27.

sek nem is annyira Obama, mint inkább az akkori külügyminiszter, Hillary Clinton nevéhez kötődtek. Nem véletlenül: a tény, hogy az új adminisztráció végül is „országban belül” alapvetően érintetlenül hagyta a bushi éra intézkedéseit, külföldön ígért gyökeres szembefordulást a múlttal. Ám a nemzetvédelmi stratégia jelentősége kimerült abban, hogy kezelhetővé tegye a közel-keleti válságzónákból való kivonulás és az amerikai érdekek védelme között mutatkozó növekvő feszültséget.

4 A kétértelmű, sok esetben halogató magatartás, Obamának a külügyekre és a geopolitikai összefüggésekre kevésbé koncentrált személyes habitusa azonban 2009–2011 után egy csapásra tarthatatlanná vált. Az ekkor kitörni készülődő folyamat, az „arab tavasz” hirtelen mindenkit 1989 szellemével szembesített. Ám ezekben a folyamatokban az Egyesült Államok semmilyen katalizatori, kreatív szerepet sem játszott; sőt hírszerzőrendszerének az sorozatos meglepetéseket okozott. Míg Európában és Közép-Ázsiában a nyugati liberális demokráciát hirdető Amerika volt 1989 egyértelmű győztese, addig a közel-keleti rendszerváltások úgy zajlottak le, hogy a győzelem egyre inkább azoké lett, akik ellen az Egyesült Államok vezette koalíció addig ádáz küzdelmet folytatott. Vagyis az antiszekuláris, tradicionalista, Nyugat-ellenes erőké.

Obama reakciója számos szövetségese szemében tragikus ballépésnek tűnt már az első pillanatoktól fogva, végső soron mégis logikusnak számított. Ha nem tudta alakítani a folyamatokat, legalább támogatni igyekezett a demokratizációs követeléseket, s igyekezett elhíttetni magát, hogy a Közel-Keleten

sincs esélye másnak, miként azoknak a forogatókönyveknek, amelyek húsz évvel korábban a kelet-európai eseményeket is alakították.

Az elnök egyes beszámolóik szerint tényleges hitelt adott azoknak a makulátlan jelszavaknak, amelyek a forradalmi *Facebook*-oldalakon megjelentek, s örömmel vette komolyan azokat a hírszerzési jelentéseket is, hogy a rendszerváltók a nyugati életforma elkötelezettjei, s hogy a Muszlim Testvériség, illetve a hasonló profilú iszlamista szervezetek nem vagy alig vettek részt az addigi diktatúrák bukását eredményező megmozdulások megszervezésében. Hogy ez mennyire így volt, azt a későbbi tunéziai iszlamista párt, az *Ennahda* (Újjászületés) vezetője, Rachid Ghanouchi maga ismerte el, kijelentvén: „az iszlamista csoportok csak azt követően csatlakoztak a lázadó szekuláris civilekhez, miután azok már megdöntötték a rendszert”.⁴ Ugyanez történt Egyiptomban, ahol a Muszlim Testvériség jóval a Tahrir téri drámai események után kezdett ébredezni és politikai szerepre törni.

Ennek jegyében született Obama később *Új kezdetként*⁵ aposztrofált kairói elnöki beszéde, amelyben valóban megtalálni számos elemét egy jövődó doktrínának. Más kérdés, hogy az ott elmondottak egy része nagyon gyorsan illúzióknak bizonyult; részint azért, mert a feltételek nem léteztek egy közel-keleti demokratikus fordulathoz; másrészt azért, mert az „arab tavasz” teremtette káoszt követően az

⁴ Mshari Al-Zaydi: *Between Sebsi and Sisi*, in: Asharq al-Awsat, 2014. december 25.

⁵ A beszéd 2009. június 4-én hangzott el a Kairói Egyetemen.

iszlamista erők sokkal profibb módon tudták magukhoz ragadni a kezdeményezést, mint a tényleges demokráciát kívánó erők.

Mindezek komoly okai lehetnek annak, hogy tényleges, legalábbis a Közel-Keletre fókuszáló koherens projekt nem lett a kezdeményezésből, ugyanakkor az egyáltalán nem állítható, hogy Amerika és a helyi erők kollaborációjából ne született volna valamiféle tényleges – ám máig formálódó – „új kezdet”.

Az első elnöki terminus mindazonáltal azzal zárult, hogy a választási kampányban megígért közel-keleti kivonulásokon túl (Afganisztán, Irak) semmi sem történt úgy, ahogyan azt Washingtonban korábban eltervezték. A térséget mind nagyobb és veszélyesebb ellentétek ragadták magukkal, s olyan új szereplők léptek az addig ismert terrrorszervezetek nyomába, amelyekkel szemben a védekezés adekvát eszközei senkinek sem voltak még a birtokában.

Washington szemmel láthatóan visszahúzódott az „arab tavasz” utáni fejlemények menedzselésétől, s még az együttműködések is taktikaként állította. Hogy milyen mértékben hiányzott a kreatív tudás, a szándék és az erő az események befolyásolására, azt jól mutatja, hogy két – semmilyen érdekhez sem kötődő és teljességgel kilátástalan – polgárháború még most, évek múltán is zajlik, Líbiában és Szíriában. A korábbi amerikai adminisztrációkat efféle tanácstalan-ság csak megrendítő katasztrófák után jellemezte, amilyen a vietnami háború gyors lezárását követte.

A második elnöki terminus: a fókuszban Oroszország

A második elnöki terminust megelőző kampányában Barack Obama

már jelezte, hogy Amerika figyelmét a közel-keleti ingovány helyett szövetségeseire, illetve a geopolitikai-nagyhatalmi perspektívákra kívánja koncentrálni. Megválasztását követően pedig meghirdetett egy másfajta újakezdést (*Reset*), ezúttal azzal a nagyhatalommal, amellyel ugyan növekvő feszültségek kezdték jellemezni kapcsolatait, ám amelyikről Obama ekkor még azt feltételezhette: a megegyezésnek amúgy sem lehet alternatívája. Vlagyimir Putyin Oroszországa azóta számára is bebizonyította, hogy nemcsak lehet, de van is efféle alternatíva.⁶

Putyin tartott ugyan Bushtól, de az ő elnöksége idején már megkezdte kiépíteni azt az orosz politikát, amely ismét egyfajta ellenséges amerikai–orosz viszonyt feltételezett. Ennek bizonyító erejű ténye Anna Chapman – alias Anna Vasziljevna Kuscenko – és kémhálózatának kitelepítése először Londonba (2001–2003), majd az Egyesült Államokba (2009–2010). 2008-ban, még Bush elnöksége idején bekövetkezett az orosz–grúz konfliktus, amely lezárta az addigi kordialis viszonyt. A 2009-ben a Fehér Házba beköltöző Barack Obamát viszont Moszkva már egyáltalán nem tekintette komoly partnernek, épp azért, mert tapasztalta annak „rendíthetetlen illúzióit” Moszkva céljaival kapcsolatban. Idővel ezt a számítást látszott igazolni Obama elnéző magatartása, amikor 2010-ben lelepleződött a már említett, Chapman által vezetett orosz kémhálózat. Ennek tagjait, ahelyett

⁶ Ruth Deyermond: *Assessing the reset: successes and failures in the Obama administration's Russia policy, 2009–2012*, in: *European Security* 22/4, (2013. december), p. 500–523.

hogy elítélték volna őket, Obama utasítására – minden ellenszolgáltatás nélkül – kiutasították, majd véglegesen kitiltották az Egyesült Államokból. Ezt akko, amerikai részről is sokan szakmai hibának tartották, s maguk is a gyengeség jelét látták benne.

Putyin számára már az a tény is a gyengeség és a komolytalanság egyértelmű jele volt, hogy Washington, még mielőtt megroppantotta volna az iszlám szélsőségesek erejét, ki kívánt vonulni a Közel-Keletről. Számára, mint a szovjet nagyhatalmi erő letéteményese számára, egy ilyen politikai lépés elfogadhatatlan volt, miként az is, ahogyan Gorbacsov kivonult Afganisztánból. Obamát ráadásul megszégyenítette először a *WikiLeaks* kiszivárogtatása, majd a Snowden-ügy, végül pedig – ez utóbbival összefüggésben – az NSA lehallgatás-ügyeinek nyilvánosságra kerülése. Azt követően, hogy az elnököt otthon is kritikák érték amiatt, mert nem volt képes honfitársainak sem egyértelműen koherens világ- és Amerika-képet felvázolni, immáron a nemzetközi életben is hasonlóan erőtlenné tűnt fel. Putyin pedig képtelen volt ellenállni a kísértésnek, hogy saját otthoni hatalmi építkezése érdekében ne éljen vissza ezzel az Obamáról kialakult képpel.

A jelek szerint az amerikai elnök és tanácsadói csak 2014 tavaszán döbbsentek rá, hogy a belső fejlődési gondokkal és anyagi hiányokkal, egészségtelen gazdasági szerkezettel sújtott, nagyhatalmi státuszát csak elavulófélben lévő atomerzenáljának felmutatásával képes Oroszország, minden gyengesége dacára, keresztezni fogja Amerika és szövetségeseinek érdekeit.

Hogy végül megszülessen Obama elnöki időszaka alatt egy, s az elnök nevéhez köthető koherens világkép, s egyfajta, ebből kiinduló „szándéknyilatkozat”, vagyis egy valós doktrína, ahhoz az ukrainai konfliktusnak kellett bekövetkeznie. Ez tette láthatóvá az addig csak a színpalak mögött zajló erőpróbát, amit ma általában már újabb hidegháború kezdetének neveznek, s többen 2014 áprilisára datálnak. Ekkortól kezdve megszűnt az a nyitott és állandó érintkezés a NATO és Moszkva között, amely 1992 óta, azaz 22 éven át fennállt.

Egy új hidegháború realitása
Washington számára ismét felértékelődött a transzatlanti védelmi szövetség, amely a rendszerváltások után, az új tagállami felvételekkel részben némileg inflálódott, részben pedig új profilt igyekezett keresni magának azáltal, hogy 1991 decemberét követően Oroszország, illetve az a szövetségi rendszer, ami Független Államok Közössége (FAK) néven vonult be a történelemben, már nem a NATO ellenfele volt többé.

A transzatlanti szövetség ezt követően:

- igyekezett megteremteni egyfajta új európai védelmi identitást;
- szervessé tenni belső védelmi kohézióját azáltal, hogy az új forrásokkal alig bíró szövetségesek védelmi kapacitását lassan modernizálta;
- Oroszországgal kialakítani olyan kétoldalú kapcsolatot, amely a bizalmat fenntarhatta, s kiiktatva a versengést, az érintkezési felületeken elősegíti a demilitarizálást, és végül
- stratégiát teremteni a világ vál-

ságövezeteiben való közös fellépéshez.

Obama időszaka alatt mindebből vajmi kevés valósult meg. Moszkva ellenségessége a NATO-val szemben egyre nőtt, sőt látványossá vált azt követően, hogy a szervezet elnevezte, hogy Putyin újra kiterjeszthesse a volt „közel-külföldre” az orosz befolyást, egyebek mellett azt az oligarchikus társadalmi-gazdasági rendszert is, amely az elmúlt két évtizedben Oroszországban kialakult. Egészen az „arab tavasz” kitöréséig elmaradt a közös amerikai–európai fellépés a legfontosabb válságzónában, a Közel-Keleten, illetve a Maghreb-térségben.

Oroszország ukrajnai inváziója viszont új helyzetet teremtett: az amerikai elvárások egyértelműbbek lettek, két kardinális – katonai-katonapolitikai, valamint gazdasági-társadalmi – vonatkozásban is, s végre ez jelenti a világnak Obama doktrínájának első üzenetét, létezésének, kialakulásának bizonygatóját is.

1. Ami a védelmi politikát illeti:

- meg kell fékezni az orosz befolyás érvényesülését azokban a Moszkva számára „közel-külföldként” aposztrofált államokban, amelyek szorosabb moszkvai szövetségből nem kérnek;

- meg kell akadályozni, hogy Moszkva közvetlen katonai és/vagy politikai és/vagy gazdasági nyomást gyakorolhasson az unióra általában, illetve egyes uniós tagországokra;

- a NATO-szövetséges tagországoknak azonosulniuk kell az új doktrínával, szorosabban összezárva a szövetség céljainak megvalósításakor;

- nyitva kell tartani a NATO bővítésének perspektíváját.

2. Gazdasági vonatkozásban az Obama-doktrína:

- meg kívánja akadályozni az orosz típusú oligarchikus, maffia-államszerű-képződmények létrejöttét a szövetségesi országokon belül;

- segíteni akarja a posztszovjet térség államait, hogy felszámolják saját társadalmukban az orosz típusú társadalmi képződmények jelenlétét;

- elvárja, szorgalmazza, hogy a szövetséges államok kormányai visszaszorítsák a már létező korrupciót, s a politikát – a lehető leghatározottabb jogi eszközökkel – megszabadítsák a korrupciós elemektől.

3. Politikai vonatkozásban:

- az Egyesült Államok szövetségeseitől, így az Európai Uniótól, annak tagországaitól elvárja, hogy a leghatározottabb módon lépjenek fel az ellen, hogy a már létező szélsőjobbaldali és/vagy populista-nacionalista pártok révén a putyini vezetés egyfajta ötödik hadoszlopot hozzon létre a transzatlanti szövetségi rendszeren belül.

A nacionalista maffiaállam realitásai

A korrupcióellenes küzdelem az Obama-doktrína számára az egyik legfontosabb elem, hisz az a társadalmak minőségét érinti, s ezáltal közvetlen befolyással bír a demokrácia működésére. Ráadásul geopolitikai kérdéssé vált azáltal, hogy Oroszországban és a korábban a szovjet befolyási övezetbe tartozó államokban egy olyan, maffiajellegű, oligarchák által uralt politikai

rendszer jött létre, amellyel a Nyugat semmilyen életképes politikai és biztonsági együttműködést sem tarthat ma már fenn.

A közép-ázsiai országok némelyikével – elsősorban Kirgizisztánal – a NATO-nak komoly kapcsolatai voltak, hisz ezeken keresztül történt az afganisztáni tálib-ellenes intervenció katonai ellátása, de a kölcsönös viszony soha nem volt kiegyensúlyozott; nem a bizalom, hanem a politikai vezetésnek jutott komoly anyagi (korrupciós) források vetették meg az alapjait.

Az oligarchikus rendszerek lényege, legyen szó Kirgizisztánról, Azerbajdzsánról vagy épp Oroszországról, az, hogy a politikai vezetés:

- kisajátítja a teljes politikai hatalmat, bár engedélyezi az ellenőrzött vagy manipulált ellenzék jelenlétét;
- az anyagi forrásokat teljes ellenőrzése alatt tartja;
- ellenőrzi az országos médiát és a civil szférát;
- komoly elnyomó intézkedésekkel fojt el minden vele szembeni alternatívát;
- ideológiáját nacionalista populizmus jellemzi;
- ellenségként tekint a demokratikus világra s azzal legfeljebb haszonelvű kapcsolatok fenntartására törekszik.

Magyarországon 2010-et követően egy efféle rendszer kiépítése indult meg, amelynek alapvetése azonban már jóval korábban megtörtént. A Fidesz a 2002–2010 közötti ellenzéki nyolc évben létrehozta azt a gazdasági háttérországot, amely mintául szolgált 2010 után a gazdasági élet egyre teljesebb kisajátításához. Ugyanez történt a médiával. 2010 előtt létrejött egy olyan médiabiro-

dalom, amelyben már azt megelőzően kialakult a politikai „kézi vezérlés” komfortos gyakorlata, hogy a Fidesz lerohanta volna a teljes közmédiát (médiatörvény, 2010–2011).

Minthogy nem volt hatalmon, Orbán Viktor 2010 előtt nem kényszerült arra, hogy olyan külpolitikai elkötelezettséget vállaljon magára, amely gyanakvóvá tette volna Magyarországot legközelebbi szövetségeseit, az uniót és az Egyesült Államokat. Ennek ellenére Orbán már ellenzékéből, felismerte: módosítania kell a putyini Oroszországgal kapcsolatos addigi politikáját, minthogy nagyra törő tervei a hagyományos nyugati viszonyok között megvalósíthatatlanok, viszont nagymértékben hasonlatosak mindahhoz, ami a volt Szovjetunió romjain létrejött utódállamokban – leszámítva természetesen a Baltikumot – ismét uralkodó erővé vált. Az óvatos orosz diplomácia kezdetben nagyon idegenkedett Orbán Viktor közeledésétől, de aztán a 2010 utáni budapesti fejlemények meggyőzték, hogy kevés kockázata van annak, ha elfelejti Orbán korábbi heves oroszellenes kitöréseit, viszont tiszta haszon, ha támogathatja Magyarország távolodását a Nyugattól.

A 2010-ben Budapestre érkező amerikai nagykövet, Eleni Tsakopoulos Kounalakis dilettáns működése dacára az amerikai külügyi szolgálat már az év végére teljes és tiszta képpel rendelkezett mindarról, ami Magyarországon kiépülőben van. Hogy aggodalommal, de végül is tétlenül figyelte a politikailag motivált és ellenőrzött oligarchák feltűnését, annak több magyarázata is volt. Washingtonban úgy gondolták: a demokratikus viszonyok ilyen mérvű leépülése elsősorban az Európai Unió számára

okozhat problémát, hisz annak kohézióját rombolja. Magyarország, mely élvezzi az uniós nyitottság minden előnyét, elsősorban azon országok számára veszélyes, melyekkel gyakorlatilag egy államközösségben él. Az amerikai adminisztráció – miképpen sok magyar is – okkal gondolhatta, hogy elsősorban Brüsszel – és nyomában Berlin – fog majd közbelépni.

Másrészt ekkor még Barack Obama elnök komolyan hitt abban, hogy Vlagyimir Putyin végül is felismeri: tekintettel országa komoly gazdasági korlátaira, fejletlenségére, érdekében áll lemondani a Nyugattal – és elsősorban az Egyesült Államokkal – folytatott, mind markánsabb és számára mind kockázatosabb kihívó politikáról.

2014, az ukrajnai intervenció azonban Washingtonot meggyőzte arról, aminek Putyin valószínűleg mindig is tudatában volt: ahhoz, hogy Oroszország gazdaságilag oligarchisztikus, politikailag autokrata jellege, vagyis a putyini hatalom szilárd maradjon, mindennek meg kell változnia Oroszország és a Nyugat addigi viszonyában. Ez a felismerés szülte meg végül a tulajdonképpeni Obama-doktrínát, ami jelzi: az, amire a világ eddig evidenciaként tekintett, tehát a hidegháború utáni új nemzetközi rendszer realitásai, innentől kezdve nagyjából érvényüket veszítették.

Az Obama-doktrína céljait szem

előtt tartva: Orbán Magyarországnak nincs mit keresnie a nyugati politikai és gazdasági, nem utolsósorban védelmi rendszerben. Az Egyesült Államok, épp azért, mert jól ismeri az itteni viszonyokat, a Nemzeti Együttműködés Rendszérének, vagyis a maffiaállamnak a lényegét ragadta meg, amikor 2014 őszén, magyar vezetőket kitiltva az Egyesült Államokból, a Fideszhez – és csak a Fideszhez – köthető rendszerszintű korrupcióra irányította a figyelmet. Ezen az úton továbbhaladva – a struktúra centralizált természete miatt – a legkisebb láncszemtől könnyen el lehet jutni Orbán Viktorig.

Másrészt, abból a felismerésből kiindulva, hogy Európa szélsőjobb-oldali pártjai mind politikailag, mind pedig financiálisan egyfajta ötödik hadoszlopként Moszkvához kötődnek, egy az amerikaihoz nagyon hasonló következtetést aligha spórolhat meg magának az Európai Unió. Már csak azért sem, mert Marine Le Pen Nemzeti Frontjának politikája sokkal, de sokkal közelebb áll a Fideszéhez,⁷ mint az európai szélsőjobb-oldali mozgalmak által olyannyira lesajnált Jobbikéhoz.

⁷ Marine Le Pen: To Call This Threat by Its Name, in: The New York Times, 2015. január 18.